

ПРАВОВЕ ВИЗНАЧЕННЯ АКЦІОНЕРНОГО КАПІТАЛУ

Переваги акціонерної форми організації господарювання полягають у можливості акумуляції значних фінансових коштів шляхом випуску акцій і отримання емісійного доходу від їх реалізації. Акціонерний капітал – поняття, що узагальнює ці переваги. Поняття статутного капіталу акціонерного товариства, наприклад, не спроможне виконати цю функцію вже тому, що не включає емісійний дохід від продажу акцій. Незважаючи на, здавалося б, ключову роль цього інституту в правовому регулюванні функціонування акціонерних товариств, законодавець, якщо і звертається до поняття акціонерного капіталу, не дає його визначення. Поняття акціонерного капіталу вживається як у законодавстві [1, 2], так і в економічній та юридичній літературі, але теоретичної визначеності в цьому питанні немає. Окремі вчені, аналізуючи майнову базу акціонерних товариств, взагалі не оперують поняттям «акціонерний капітал». Наприклад, у складі майнової бази акціонерного товариства виділяють: статутний капітал; фактичний капітал (вартість усіх активів акціонерного товариства); оголошений капітал (сумарна номінальна вартість акцій, на які оголошується передплата під час створення акціонерного товариства, і сумарна номінальна вартість попередніх емісій акцій функціонуючого товариства); сплачений капітал (сума коштів (вартість майна) фактично сплачених акцій) [3, с.71]. Проте, і оперуючи поняттям «акціонерний капітал», дослідники, як правило, не дають його однозначного визначення або характеризують, не наводячи дефініцій (наприклад, Ю.П. Гримаш у статті «Структура акціонерного капіталу і тенденції її зміни» [4, с.48-51]).

Мета поданої статті – розроблення визначення поняття акціонерного капіталу для введення його у правовий науковий обіг та пропозицій до законодавця. Питання, пов'язані з акціонерним капіталом, розглядалися в працях деяких авторів: О.Н. Сиродоева, Т.В. Кашаніна та ін., проте в адекватному

вигляді потребам теорії і практики його поняття не визначалося.

У найбільш широкому розумінні, виходячи з поділу капіталу за організаційно-правовими формами діяльності, акціонерний капітал ототожнюють з усім капіталом (майном) акціонерного товариства [5, с.169].

У дещо вужчому розумінні він ототожнюється з власним капіталом акціонерного товариства [6, с.19]. У Національних нормативах аудиту №73 від 18.12.98, затверджених Аудиторською палатою України, розділ II має назву «Власний (акціонерний) капітал». Як свідчить аналіз нормативних актів, капітал підприємства дорівнює його власному капіталу. Так, у Законі України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. капітал банку визначається як залишкова вартість активів банку після вирахування всіх його зобов'язань. В Інструкції правління НБУ «Про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України» №388 від 21.11.1997 р. капітал також визначається як різниця між активами і зобов'язаннями. Аналогічне поняття міститься в Ухвалі Національного банку України «Про затвердження інформації про порядок регулювання аналізу діяльності комерційних банків» №141 від 14.04.1998р.-капітал визначається як різниця між загальними сумами активів і зобов'язань банку. Таким чином, поняття «капітал» у цьому випадку визначається як аналог поняття «власний капітал». У складі останнього виділяються такі структурні елементи, як статутний капітал, додатковий капітал, резервний капітал, нерозподілений прибуток.

У ще вужчому розумінні акціонерний капітал ототожнюють із статутним капіталом. Ще І.Т Тарасов писав: «... визнаючи за акціонерний капітал той капітал, який зазначений у статуті...», «...капітал цей роздроблений на відому, відповідну йому кількість акцій певної ціни» [7, с.137]. Т.В. Кашаніна, характеризуючи статутний капітал корпорації, також не робить відмінності між поняттями «статутний капітал» і «акціонерний капітал». Розглядаючи функції статутного капіталу, вона зазначає, що по суті, акціонерний капітал – це частина майна корпорації, призначена для розрахунку з кредиторами, це той мінімум засобів, наявність яких завжди гарантується корпорацією. Невипадково зусилля законодавця направлені на те, щоб, по-перше, фактично створити акціонерний капітал і, по-друге, щоб утримати майно

принаймні на рівні передбаченого в статуті розміру капіталу [8, с. 361]. У. Зайцева, аналізуючи функції статутного капіталу акціонерних товариств у зарубіжних країнах, також ототожнює поняття «статутний капітал» і «акціонерний капітал» [9, с. 140]. О.Н. Сиродоева, здійснюючи порівняльний аналіз аналогічних відносин, обумовлює термінологічні відмінності, зазначаючи, що акціонерний капітал за термінологією російського права – статутний [10, с. 61-64]. Таке ж розуміння акціонерного капіталу трапляється в судових рішеннях [11], у міжнародних документах [12].

Іноді, характеризуючи акціонерний капітал, автори розглядають його як сукупність частини статей балансу з розділу «Власний капітал» (наприклад, сукупність номінальної вартості звичайних і привілейованих акцій, емісійного доходу, вартості акцій, придбаних корпорацією, і нерозподіленого прибутку, направлено на збільшення акціонерного капіталу [5, с.221]).

Деякі автори, досліджуючи акціонерний капітал, акцентують увагу на дослідженні тільки випущених акцій акціонерних товариств [4, с. 48-51].

Тобто ми стикаємося з найрізноманітнішими формулюваннями.

Необхідно зазначити, що представники різних економічних шкіл пов'язували з капіталом дуже різні поняття: вартість, що дає додаткову вартість (А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс); частину багатства, що бере участь у процесі виробництва (Е. Бем-Баверк, П. Сраффа); накопичене багатство (Ф. Візер, І. Фішер, Дж. С. Мілль); грошову вартість, відображену на бухгалтерських рахунках фірм (Дж. Р. Хікс); сукупність акціонерного і власного капіталу на підприємствах [13, с.80-81] тощо. Саме тому в сучасній економічній і юридичній літературі немає єдиного визначення капіталу, а на практиці існує безліч. В економічному сенсі під капіталом найчастіше розуміють усі три основні його види: фінансовий, продуктивний і товарний. Нерідко капіталом називають великі суми готівки, накопичене багатство, майно в натуральному, тобто речовому виразі, або суми коштів, що перебувають у розпорядженні підприємства, і т.д. Проте найбільш змістовним з усіх відомих підходів до капіталу є визначення одного з основоположників класичної політичної економії К. Маркса, який писав, що капітал – це не річ, а визначені, суспільні, такі, що належать певній історичній формації товариства,

виробничі відносини, які наявні в речі і надають цій речі специфічного суспільного характеру [14, с. 380-381]. Цілком очевидним є і те, що капітал включає всі форми існування активів (природні багатства, засоби виробництва, фінанси). Тобто капітал виявляється і як матеріальна субстанція, і як виробничі відносини, що є, разом з працею, основним чинником виробництва і розвитку товариства. До цього необхідно додати, що зазначена субстанція може розглядатися як капітал лише тоді, коли вона виявляє здатність давати дохід і відшкодовувати свою первинну вартість [15].

В економіко-правовому аспекті має значення визначення змісту акціонерного капіталу через суспільні відносини.

Відносини колективно-приватного привласнення акціонерного капіталу фокусують сукупність економічних, правових, соціальних, техніко-економічних відносин індустріального товариства і припускають єдність технологічного й економічного підходів до дослідження природи цієї складної категорії.

Згідно з технологічною концепцією виникнення акціонерної власності є наслідком техніко-економічного оновлення капіталістичного виробництва, що зумовило «виробничу» функцію фірми, з одного боку, і підвищення ролі організаційної будови корпорації у здійсненні ринкових операцій, що регулюють масштаби фірми, з іншого. Технологічна парадигма акціонерної власності базується на тезі про причинно-наслідкову обумовленість виникнення акціонерного капіталу в результаті промислової і науково-технічної модернізації, що зумовила необхідність об'єднання різних форм капіталу для забезпечення безперервності відтворювальних процесів. Виникли великі промислові компанії, організаційно-економічним втіленням яких стали акціонерні товариства, а способом акумуляції фінансових ресурсів – емісія цінних паперів (акцій), що виявилися символом якісно нового власницького статусу – «власника акціонерного капіталу». Економічний підхід до аналізу акціонерної власності пов'язаний з аналізом функціонування і розвитку капіталу як соціально-економічної форми капіталістичної власності. Відповідно до економічного підходу функціонування акціонерного капіталу обумовлене рухом самозростаючої капітальної вартості, що спричиняє зміну форм самого капіталу й ускладнення структури суб'єктів

привласнення [16, с.14,16]. К. Маркс писав, що капітал як самозростаюча вартість, є рухом. Капітал можна зрозуміти лише як рух, а не як річ, що перебуває у спокої [17, с. 12].

Для розкриття суті акціонерного капіталу необхідне використання перш за все таких понять, як дійсний капітал і фіктивний капітал.

Дійсний капітал існує в акціонерному товаристві у формі виробничих, товарних, грошових та інтелектуальних фондів. Цей капітал реально функціонує як єдине ціле, являє собою колективну власність. Формальним власником цього виду капіталу є акціонерне товариство, розпоряджається цією власністю такий орган, як загальні збори акціонерів.

Фіктивний капітал – випущені акції акціонерного товариства, що перебувають у власності акціонерів (учасників акціонерного товариства). Цей капітал здійснює оборот не як пряме, безпосереднє відображення відтворення, а як самостійний незалежний від нього процес. Розмір фіктивного капіталу визначає передбачуване отримання доходу.

Таким чином, акціонерний капітал має подвійну природу: дійсного (реального) капіталу (фінансово-господарських відносин з передавання товариству коштів або інших цінностей) і фіктивного капіталу (випущених цінних паперів у вигляді акцій, реалізація яких забезпечує залучення акціонерним товариством дійсного капіталу, при цьому не тільки статутного, а й додаткового, залежно від розміру емісійного доходу).

У правовому сенсі подвійна природа акціонерного капіталу впливає з подвійної природи акції: як частки в статутному фонді і фондового інструменту. У законодавстві це підтверджено, з одного боку, ст.24 Закону України «Про господарські товариства» від 19.09.1991 р. та ст.80 ГК України, де йдеться про те, що статутний фонд розподілений на акції рівної номінальної вартості, і, з іншого боку, ст. 4 Закону України «Про цінні папери і фондовий ринок» від 23.02.2006 р., де йдеться про акції як цінні папери, фондовий інструмент. Акціонерний капітал згідно з його подвійною природою є і дійсним (реальним) капіталом, що залучається в оплату за акції у вигляді інвестицій, і фіктивним капіталом, що обертається на фондовому ринку.

Це підтверджує невиправданість наявних трактувань статутного капіталу як фіктивного капіталу. Наприклад, В.Ю. Башкінскас вважає, що статутний капітал – це фіктивний

капітал [18, с.6]. Вважаємо, що доцільно підтримати авторів, які не згодні з такою оцінкою [19, с. 9]. Фіктивний капітал (фондовий капітал) – капітал у вигляді цінних паперів, що дають дохід їх власникам; на відміну від капіталу, вкладеного в різні сфери і галузі суспільного виробництва, не є реальним багатством і не має дійсної вартості. Фіктивний капітал – це фондовий капітал. Фондовий капітал – капітал, вкладений у цінні папери [20, с.1415, 1426]. Статутний капітал формується не з цінних паперів, а з пайових надходжень від їх реалізації, які відповідають номінальній вартості акцій.

Рух акціонерного капіталу відображає процес глибоких змін, які відбуваються з капіталом [21]. Поява акціонерних товариств є матеріалізацією капіталу-власності у відповідних титулах власності (акціях). При цьому капітал-власність роздвоюється на статутний акціонерний капітал, що утворюється номінальною вартістю акцій, і додатковий акціонерний капітал, що утворюється їх ринковою вартістю, що перевищує номінальну. Далі починається чергове роздвоєння самого капіталу-власності. Виникає фіктивний капітал (сукупність різних титулів власності), який відокремлюється від реальних засобів виробництва (реального капіталу). Далі і капітал фіктивний, і капітал реальний здійснюють власний рух у межах економічної системи. При цьому фіктивний капітал, на відміну від реального, у своєму русі може «роздуватися» і «стискатися», незалежно від розмірів реального капіталу, який представляють конкретні титули власності. Рух реального капіталу – це рух реальних товарно-матеріальних цінностей. Рух же фіктивного капіталу – це рух лише титулів власності, що представляють певний реальний капітал. Вони самі стають специфічними товарами, у результаті виникає відповідний ринок – ринок цінних паперів. У ринковій економіці добре відомим є термін «капіталізація компанії». Йдеться про те, скільки зараз на ринку коштують усі звичайні акції певної фірми. Це дуже рухома величина, на розмір якої впливають найрізноманітніші обставини, причому як економічного, так і неекономічного характеру.

Рух капіталу акціонерного товариства породжує послідовну його трансформацію з одного виду в інший, чим і пояснюється численність вищенаведених визначень, що не суперечать один одному, спрямованих на опис основних властивостей і суті капіталу. Проте правова форма повинна відповідати економічному змісту відносин. Тому такі поняття,

як статутний капітал і додатковий вкладений капітал акціонерного товариства, вимагають узагальнення в одне правове поняття, яке відповідає економічному змісту авансованого капіталу, що відображає надходження в акціонерне товариство коштів від акціонерів за акції.

Слід врахувати, що традиційне поняття акціонерного капіталу використовується для позначення капіталу, утвореного ринковою вартістю акцій [22, с.78]. За таких обставин з огляду на його структуру акціонерний капітал є сукупністю статутного капіталу і додаткового вкладеного капіталу – суми, на яку вартість реалізації випущених акцій перевищує їх номінальну вартість (п.39 Положення (Стандарту) бухгалтерського обліку 2 «Баланс», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 30.03.1999 р. №87). У теорії корпоративних фінансів перевищення вартості реалізованих акцій над їх номінальною вартістю називається також «емісійним доходом акціонерного товариства» [25, с.206]. Згідно з Положенням (Стандартом) бухгалтерського обліку 5 «Звіт про власний капітал» формування додаткового вкладеного капіталу відбувається за рахунок емісійного доходу. Розмір емісійного доходу залежить від ринкової вартості акцій, яка визначається якісними показниками функціонування фіктивного капіталу (капіталізація на ринку цінних паперів за Правилами лістингу та делістингу Першої Фондової Торговельної Системи від 29.07.1997 р. №3 – це показник поточної ринкової вартості цінних паперів емітента; за Постановою Кабінету Міністрів «Про затвердження Національного стандарту №1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» від 10.09.2003 р. №1440 – визначення їх поточної вартості на основі очікуваного доходу від використання).

Важливість розуміння акціонерного капіталу як капіталу, утвореного ринковою вартістю акцій, наочно демонструють сучасні тенденції розвитку законодавства, які можна спостерігати в країнах, де формуються ринкові відносини. Створюючи сучасне законодавство про акціонерні товариства, такі країни враховують наявний зарубіжний досвід, у тому числі й у галузі трансформації поняття статутного капіталу.

Так, американське законодавство відмовилося від таких категорій, як «номінальна вартість акцій» і «статутний капітал», вплинувши на розвиток законодавства окремих

країн. Наприклад, законодавець Республіки Киргизстан у Законі «Про акціонерні товариства» також відійшов від поняття «статутний капітал». Саме поняття «статутний капітал» залишається, але тільки на момент заснування товариства. Стосовно ж подальшої діяльності акціонерного товариства використовується термін «капітал» як такий, що формується від продажу акцій за ціною, запропонованою ринком. Відповідно, акціонерне товариство ухвалюватиме рішення не про збільшення статутного капіталу, а про випуск додаткових акцій. При цьому їх номінальна вартість не може бути фіксованою, оскільки ціна додатково випущених акцій повинна визначатися ринком. Така поправка суперечить положенням чинного Цивільного кодексу і деяких інших законодавчих актів Республіки щодо обов'язкового відображення статутного капіталу, а також номінальної вартості акцій у статуті товариства, проте, на думку творців закону, більше відповідає сучасним потребам розвитку акціонерних відносин [23].

Отже, акції за зарубіжним досвідом можуть не мати номінальної вартості і враховуватися за ринковою ціною або певною встановленою вартістю. Різниця між емісійною ціною випуску і встановленою вартістю відображається як сплачений капітал.

Проте в зарубіжних країнах використовується й інший підхід, коли на досить низькому рівні, порівняно з ринковою вартістю, встановлюється номінальна вартість акції (певна, наперед встановлена вартість цінного папера), а кошти, отримані компанією понад номінальну вартість під час реалізації звичайних акцій, враховуються як сплачений капітал [324, с.629].

Важливість розуміння акціонерного капіталу як капіталу, утвореного ринковою вартістю акцій, пов'язується з питанням гарантій прав акціонерів. Зокрема, йдеться про обов'язок акціонерного товариства підтримувати розмір власного капіталу акціонерного товариства на рівні, не нижчому за розмір статутного капіталу. У ЦК України (ст.155) це регулювання майнового становища визначене як гарантія прав кредиторів. Проте це перш за все гарантія прав акціонерів, адже чисті активи визначають розмір власного капіталу, який обчислюється за вирахуванням зобов'язань, отже, вимоги кредиторів стають гарантованими. Відповідна гарантія забезпечує права акціонерів на частину майна у разі

ліквідації акціонерного товариства. Цю гарантію слід закріпити як таку в Господарському кодексі України.

При цьому доцільно уточнити, що мінімальний рівень гарантій прав акціонерів становить розмір не тільки статутного, й додатково вкладеного акціонерного капіталу. З цією метою необхідно ввести в правовий обіг поняття акціонерного капіталу АТ, яке пропонується сформулювати таким чином: «капітал, сформований у результаті реалізації акцій за їх ринковою вартістю, який включає статутний капітал і додатково вкладений капітал товариства». Відзначимо, що згідно з п.39 Положення (Стандарту) бухгалтерського обліку 2 «Баланс», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 30.03.1999 р. №87) у статті «Додатковий вкладений капітал» акціонерні товариства показують суму, на яку вартість реалізації випущених акцій перевищує їх номінальну вартість. Також корисним буде зазначити, що поняття «статутний акціонерний капітал» використовувалося в законодавстві, зокрема в Сеульській конвенції 1985 р. про заснування багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій (ст.5).

При цьому доцільно передбачити в законодавстві, що «акціонерний капітал товариства визначає мінімальний розмір майна товариства, який гарантує інтереси його акціонерів».

Збереження поняття статутного капіталу акціонерного товариства необхідне для обліку частки участі акціонерів в акціонерному товаристві з метою визначення обсягу їх корпоративних прав, введення поняття акціонерного капіталу АТ – для гарантії цих прав.

Наслідки такого становища, коли розмір власного капіталу виявляється нижчим за внесений в оплату за акції акціонерний капітал, вимагають спеціального регулювання.

Для гарантії прав кредиторів у ст. 155 ЦК України передбачено, що, якщо після закінчення другого і кожного наступного фінансового року вартість чистих активів акціонерного товариства виявиться меншою за статутний капітал, товариство зобов'язане оголосити про зменшення свого статутного капіталу і зареєструвати відповідні зміни до статуту в установленому порядку. Якщо вартість чистих активів товариства стає меншою за мінімальний розмір статутного капіталу, встановленого законом, товариство підлягає ліквідації (ст. 155 ЦК України).

Для гарантії прав акціонерів у ГК України доцільно

передбачити, що, якщо після закінчення другого і кожного наступного фінансового року вартість чистих активів акціонерного товариства виявиться меншою за статутний капітал, товариство зобов'язане скликати загальні збори акціонерів з порядком денним про ліквідацію товариства. Загальні збори акціонерів кваліфікованою більшістю голосів можуть ухвалити рішення про продовження діяльності товариства, при цьому міноритарні акціонери отримують право на викуп акцій, що належать їм.

Доктринальне правове визначення акціонерного капіталу слід будувати, виходячи з його характеристики як сукупності акціонерного капіталу АТ (у складі статутного капіталу і додаткового вкладеного капіталу) і випущених в обіг цінних паперів у вигляді акцій (що відповідає економічному змісту акціонерного капіталу як капіталу з подвійною сутністю авансованого дійсного капіталу і фіктивного капіталу).

Капітал акціонерного товариства перебуває в постійному розвитку, що зумовлює множинність його форм і видів. Його рух є, зокрема, рухом акціонерного капіталу, проте називати всі форми капіталу акціонерного товариства (активний капітал, власний капітал та ін.) акціонерними було б некоректно, адже в його відтворенні беруть участь і інші види капіталу.

ВИСНОВКИ

Акціонерний капітал має подвійну економічну природу: реального капіталу і фіктивного капіталу. Цьому відповідає подвійна правова природа акціонерного капіталу, яка пов'язана з подвійною природою акції як частки в статутному фонді і фондового інструменту.

Фіктивний акціонерний капітал є функціонуючою сукупністю випущених цінних паперів – акцій. Дійсний акціонерний капітал є функціонуючою сукупністю фінансів, сформованих від реалізації акцій.

З урахуванням практичних потреб у законодавство доцільно ввести поняття акціонерного капіталу АТ як сукупності статутного капіталу і додаткового вкладеного капіталу акціонерного товариства, що відповідає економічному змісту реального акціонерного капіталу.

Доктринальне правове визначення акціонерного капіталу слід будувати, виходячи з його характеристики як сукупності акціонерного капіталу АТ (у складі статутного

капіталу та додаткового вкладеного капіталу) і випущених в обіг цінних паперів у вигляді акцій.

Перспективним напрямом подальших досліджень і вдосконалення правового регулювання є введення в правовий обіг інститутів капіталу-власності (акціонерного капіталу) і капіталу-функції (власного капіталу акціонерного товариства за вирахуванням акціонерного), що повинне піднести на новий рівень правове розроблення гарантій інтересів акціонерів, що є базовими для інвесторів АТ.

1. *Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 №2121 //Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №5-б. – Ст. 30.*

2. *Про Концепцію побудови національної статистики України та Державну програму переходу на міжнародну систему обліку і статистики: Постанова Кабінету Міністрів від 04.05.93 №326 // Зібрання постанов Уряду України. – 1994. – №2. – Ст. 27.*

3. *Віннік О.М., Щербина В.С. Акціонерне право: Навч. посібник. – К: Атіка, 2000. – 544 с.*

4. *Грицаш Ю.П. Структура акционерного капитала и тенденции ее изменения //Государственный информационный бюллетень о приватизации. – 2000. – № 12.– С. 48–51.*

5. *Бочаров В.В., Леонтьев В.Е. Корпоративные финансы. – СПб. : Питер, 2002. – 544 с.*

6. *Сурма И. Структуры и модели //Журнал для акционеров. – 2002. – №6. – С. 17–26.*

7. *Тарасов И.Т. Учение об акционерных компаниях. – М.: Статут, 2000. – 666 с.*

8. *Кашанина Т.В. Корпоративное право (Право хозяйственных товариществ и обществ): Учебник для вузов. – М.: НОРМА-ИНФРА. – М., 1999. – 815 с.*

9. *Гражданское и торговое право капиталистических государств: Учебник. – М. : Международ. отношения, 1993. – 560 с.*

10. *Сыродоева О.Н. Акционерное право США и России (сравнительный анализ). – М. : Спарк, 1996. – 112 с.*

11. *Постановление Высшего арбитражного суда*

Украины по делу №04-1/11-16/24 от 16.04.98 // *Вісник Вищого арбітражного суду України*. – №3. – 1998.

12. Про внесення змін і доповнень до Директиви Ради 73/239/ЄЕС щодо вимог до запасу платоспроможності для підприємств, що здійснюють страхування, інше аніж страхування життя: Директива 2002/13/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 05.03.2002 // *Офіційний Журнал L 077, 20/30/2002р. 0017-0022*.

13. *Международный бухгалтерский учет GAAP и JAS: Справочник бухгалтера от А до Я*. – М. : Дело и Сервис, 1998.

14. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – М. : Политиздат, 1968. – Т. 25, Ч. 2.

15. Парамонов А.В. Учет и анализ предпринимательского капитала // *Аудит и финансовый анализ*. – 2001. – № 1 – М.; http://www.cfin.ru/press/afa/2001-1/13_par4.shtml.

16. Наймушин В.Г. Акционерная собственность в процессе становления смешанной экономики. Автореф. дис...канд. экон. наук: 08.00.01. – Ростов н/Д, 1998. – 27 с.

17. Маркс К. Капитал // Маркс К, Энгельс Ф. Сочинения. – 2-е изд. – М. : Политиздат, 1960. – Т. 24. – С. 3–648.

18. Башкинская В.Ю. Правовая природа уставного капитала акционерного общества // *Законодательство*. – 1998. – Мб. – С. 6.

19. Крацова С.Ю. Правовые проблемы формирования и управления уставным капиталом банка: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 04/Моск. юрид. академия. – М., 1999. – 15 с.

20. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. – 4-е изд. – М.: Сов.энциклопедия, 1988. – 1600 с.

21. Акулов В.Б., Акулова О.В. *Экономическая теория: Учебное пособие*. – Петрозаводск: ПетрГУ, 2002; <http://www.aup.ru/books/m149/>.

22. *Управление и корпоративный контроль в акционерном обществе: Практическое пособие / Под ред. к.ю.н. Е.П. Губина*. – М.: Юристъ, 1999. – 248 с.

23. *Пять вопросов правоведа* – <http://www.kv.cdckg/archive/kv37/3702.html>.

24. Ван Хорн Дж. К. Основы управления финансами: Пер. с англ. / Гл. ред. серии Я.В. Соколов. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 800 с.

Надійшла до редколегії 12.10.2006